

نقد ساختار گرایانه فرم و عملکرد بنای تاریخی قلعه والی استان ایلام

کوثر ارزه گر^۱، سعیده عبدی^۱، آرزو ختار^۲

۱ دانشجوی کارشناسی دانشگاه فنی و حرفه ای دخترانه ایلام

۲ دانشجوی کارشناسی دانشگاه فنی و حرفه ای دخترانه ایلام

۳ مدرس دانشگاه فنی و حرفه ای دخترانه ایلام

kousararzegar@gmail.com

abdi.saeedeh2139@gmail.com

Arezoo.khatar@gmail.com

چکیده

قلعه والی با عملکردهای کاخ و قلعه به عنوان بنایی ارزشمند که مربوط به دوره قاجار است شناخته شده که در طول سالیانه گذشته الگوی بناهای عظیمی شده است .

در این مقاله به نقد ساختار گرایانه آن پرداخت خواهد شد . پرسش های جهت دهنده، تحقیق پیرامون، تحلیل و یافتن نسبت رابطه کشف راهکارهای معمارانه برای هماهنگ سازی کارکردهای دوگانه کاخ و قلعه و نیز نمایان سازی خلاقیت های فضایی موجود در معماری آن شکل میگیرد.

در جهت پاسخگویی به این پرسش ها به توصیف و تکمیل اطلاعات موجود از بنا به عنوان پایه ی تحلیل های اصول فضایی حاکم بر قلعه والی پرداخته میشود که نتیجه آنها در غالب ارائه الگوها و نمودارهای فضایی بیان گردیده است و منتج به وضوح غلبه کارکرد قلعه بر کاخ در طراحی خواهد شد .

با قراردادن این نتایج در کنار قیاس با بناهای دوره های زمانی متاخر و متقدم تر، ریشه یابی برخی از اساسی ترین الگوهای معماری ایران حاصل میشود که از مهمترین اهداف شکل گیری پژوهش حاضر است .

آشنایی با شیوه های معمارانه هماهنگ سازی عملکردهای گوناگون هدف بنیادین دیگری است که کوشش شده است . از طریق روش کیفی با ابزار مطالعات کتابخوانه ای، مشاهدات میدانی و تحلیلات معماری محقق شود .

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

کلیدواژه ها

نقد ساختار گرایانه ، فرم و عملکرد بنا ، عملکرد بنای تاریخی ، قلعه والی ، ایلام

مقدمه

قلعه والی ایلام (قلعه والی لرستان پشتکوه) عهد قاجار در دشت میان کوهی ایلام و در بالای تپه چگا میرک (خیابان پاسداران کنونی شهر ایلام) در سال ۱۳۲۶ هجری قمری ساخته شده است. چشمه بی بی آب این قلعه را تأمین می کرده است که به سبک گذشته با استفاده از تنبوشه آب چشمه به محوطه حیاط مرکزی قلعه هدایت می شده است.

این اثر در تاریخ ۱۹ خرداد ۱۳۷۶ با شماره ۱۷۹۸ ثبت به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است .

قلعه والی یکی از بناهای فرهنگی-تاریخی عظیمی است که در ضلع شمالی خیابان پاسداران ایلام قرار دارد. این بنای تاریخی که یادگاری از ادوله و زمان های پیشین و در نوع خود بی نظیر است. در سال ۱۳۲۶ قمری به دستور غلامرضا خان فیلی در محله ای به نام حسین آباد فیلی که به ده بالا مشهور بوده، احداث گردید. غلامرضا خان والی فیلی این محل ها و بناها را برای اسکان خود در فصل تابستان انتخاب کرده و آن را بر روی تپه ای نه چندان بلند احداث کرد و با توجه به آن، ارتفاع فعلی کف حیاط از اطراف آن محدوده ۳/۵ تا ۴ متر است .

در مورد تاریخچه قلعه والی چنانچه از سنگ نوشته ای که در تخت خان (محله ای در ۱۵ کیلومتری شمال شرقی صالح آباد-ایلام) پیداست چنین آمده که غلام رضاخان بعد از ذکر چندین سطر از کارهای انجام شده خود می نویسد: امر به ساختن قلعه حسین آباد فیلی که مشهور به ده بالا است نمودم. قلعه حمام و باغ به معماریت حاج درویش علی کرمانشاهی و حجاری رضاقلی بود مورد توجه غلام رضا خان قرار گرفته و خان ایلام مسئولیت حفاظت از زنانش را در تمامی جنگ هایی که غلامرضا ابوقداره انجام می داد به رضا قلی سپرد، از این پس رضا قلی در طول جنگ های غلامرضاخان زنانش را با لباس مبدل به ایلات و عشایر ایلام می برد.

در آن زمان رضا قلی با دختر باقر یکی از بزرگان خاندان غیائی ازدواج نمود و در ایلام ماندگار شد پس از فرار غلامرضا خان از ایلام و اقامت در بغداد در سال ۱۳۰۶ شمسی، رضا قلی چند وقتی را در یکی از شهرهای مرزی عراق به سر برده و پس از اعلام امان نامه حکومت وقت، به ایلام برگشته و اواخر عمر خود را در شهر ایلام سپری نمود. رضا قلی فرزند حیدر کرمانشاهی است.

فرزندان بجا مانده از رضا قلی دو دختر به نام های فردوس و ربابه محجوبی که در ایلام سکونت دارند رضا قلی در سن ۸۰ سالگی در سال ۱۳۳۰ شمسی در اثر بیماری درگذشت و در شهر کرمانشاه بخاک سپرده شد .

هویت بخشی به بناهای آینده جامعه معماری از طریق ارائه الگوهای موفق و پرافتخار گذشته به طراحان و رفع گسستگی زنجیره معماری سنتی و معاصر که ناشی از تقلید کورکورانه طراحان از بناهای غربی است . از مهمترین ضرورت های پژوهش بناهای گذشته است تا به این ترتیب بتوان زمینه الهام گیری از الگوهای موفق بومی را برای معماران امروز فراهم کرد . پرداختن به مباحث نظری بناهایی نظیر قلعه والی، از جمله نقد آنها که از کمبود های علم معماری اکنون ماست نیز در صدراویت اینگونه تحقیقات قرار میگیرد . مهمترین اهداف این پژوهش عبارتند از تلاش برای مراحل سه گانه ،نقد و قیاس با بناهای پیش از آن صورت میپذیرد .

روش تحقیق

استفاده از تحلیل ها و تفسیر ها که مبنای شکل گیری این پژوهش است زمینه ساز اجرای تحقیقی با روش کیفی است با کمک مطالعات کتابخانه ای و مشاهدات میدانی که مهمترین شیوه های گردآوری اطلاعات در مسیر تحقق پژوهش است صورت گرفته است .

تعریف نقد و نقد معماری

نقد به معنای شناخت اثر از روی خبرت و بصیرت است و میتوان آن را جستجوی حقیقت اثر دانشت و لذا «فضاوت» و «ارزیابی» یکی از صور . یا مراحل آن است. با وجود این، آنچه در حوزه های تخصصی از جمله معماری از این واژه مراد می شود، مضمون گسترده تری دارد

مبحث «نقد معماری» شعبه ای از شعبه های نظریه معماری است که به شرح، تفسیر و سنجش اقوال، اندیشه ها و آثار معماری می پردازد و بخش پر اهمیتی از مبانی نظری معماری محسوب می شود، به طوری که هرگونه تدوین و نظریه و تحقیق در حوزه های مختلف معماری، بر نقد معماری به معنای عام آن متکی است . نقد اثر معماری، اغلب به معنای توصیف، تفسیر و ارزیابی آن فهمیده میشود؛ به این معنی که هر متن نقادانه کامل، باید هر سه وجه مذکور وجود داشته باشد. با این حال، تاریخ معماری شاهد دیدگاه ها و روش های متعددی از نقد در این زمینه بوده است که با گذشت زمان و نقد شیوه های نقد، صاحب نظران این حوزه در دنیای معاصر استفاده از دیدگاه «نقد اثر از طریق خود اثر» را نسبت به انواع دیگر نقد بیشتر مورد تایید قرار می دهند.

نقد اثر از طریق خود اثر

امروزه به دنبال تجارت متعدد در نقادی آثار، رفته رفته این حقیقت خود را هویدا کرده که در کار «نقد» بیش از هر چیزی باید خود اثر محل توجه و اهتمام قرار گیرد . اگر چه در سنت نقادی دوره جدید، روش ها و آدابی متداول بوده که مطابق آن ها آثار هنری و معماری به چیزهایی غیر از خودشان «تحویل» و تنزل می یابد و بررسی تاثیر عوامل فلسفی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، کاربردی، روان شناسانه، زندگی نامه هنرمند، سبک شناسی و امثال آن بر شکل گیری اثر هنری به اشتغال اصلی کار نقد تبدیل میشود؛ اما هر چه میگذرد، این باور قوام می یابد که آن نگاه نقادانه که به «نقد پوزیتیویستی» یا «نقد دانشگاهی» شهرت یافته، همواره اثر را به عوامل غیر از خود تنزل و کاهش داده است. بنابراین امروز نوعی تحری و عزل نظر نسبت به سنت نقادی «پوزیتیویستی» رونق پیدا کرده و به جای تامل در خود اثر به شعار اصلی تبدیل میشود. مطابق این نظر، ذات خود اثر بدون هرگونه دانش پیرامونی و حتی هر گونه سابقه ذهنی میتواند مورد تامل قرار گیرد. اگر در مبحث حاضر گفته می شود که در این گونه نقد از علوم غیرمعماری قطع نظر میشود، به معنای این نیست که سر و کله چنین دانش هایی هیچگاه در نقد پیدا نمیشود، بلکه همه اینها نیز میتوانند در نقد حضور پیدا کنند، اگر و تنها اگر خود اثر از آنها دعوت کند . چنانچه نور برگ شولتز مینویسد: «با قلم زنی در حواشی معماری و با بر صدر نشان دادن مباحث اجتماعی و سیاسی، چیزی عایدمان نخواهد شد. معماری را میباید با معماری فهمید. بنابراین از این دیدگاه در بررسی و تحلیل بنای تاریخی قلعه والی ایلام استفاده میشود.

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

چرا که در زمینه های تاریخی، سیاسی، مذهبی و غیره این دوران ابهامات بسیار است و تکیه زدن بر مسایلی که در حاله ای از ابهام است، نمیتواند پایه مناسبی برای مباحث علمی باشد.

دیدگاهی که با شیوه «نقد اثر از طریق خود اثر» مطابقت دارد و در مقاله حاضر مورد استفاده قرار گرفته است، ساختار گرایی است که از دیدگاه کریستوفر الکساندر «رویکردی است اندیشمندانه در شناخت واقعیت ها از طریق تحلیل ساختار و مناسبات اجزای درونی یک کل متعین که از خلال تحلیل و تفکیک جزء ها تعبیر میگردد و کلیت ساختاری یک نظام را بازشناسی و تعریف می نماید».

از نظر ساختار گرایان روش کار ساختار گرایی روش بررسی یک به یک پدیدار ها شیوه متعارف نیست، بلکه روش آن ها بر ضرورت تحلیل ساختار درونی و بررسی مجموعه مناسبات بین اجزای ساختار در هر پدیده استوار است. در این بینش خرده ساختارهای یک کل که خود محصول مناسبات خاص درونی میان اجزای مختلف آن هستند، دستگاه های معانی را پدید می آورند.

معرفی قلعه والی

است که از این مقدار زمین، فضای سبزی به مساحت احداث گردیده مترمربع ۴۶۸۷/قلعه والی در زمینی به مساحت ۱۷ ای دارد این قلعه زیر بنایی قلعه نمای جنوبی و شکلی تقریباً دوزنقه است. ۱۷۹۲ متر مربع در ضلع جنوبی باقی مانده/۴ قلعه والی در زمان ساخت در ۱۳۶۳ متر مربع است/۱۴۶۶ متر مربع دارد و مساحت حیاط درونی آن برابر ۴/برابر ۰۱ های مسکونی و اداری محصور گردید فضایی کاملاً باز ساخته شده ولی با پیش رفت شهرنشینی اطراف آن با ساختمان ای شش متری و از سمت غرب با خیابانی هشت متری از موقعیت قلعه به نحوی است که از سمت شمال با کوچه از شرق نیز با ساختمان اداری اداره کل امور اقتصاد و دارائی ایلام است. است های مسکونی اطراف خود جدا شده ساختمان زیبایی (نشین شاه) در ضلع شمالی قلعه تالار، شود است و از جنوب به خیابان پاسداران منتهی می محصور شده شده در وسط تالار حوض کوچکی قرار دارد که اطراف و باشد می وجود دارد که ابعاد و اندازه داخلی آن بزرگتر از سایر اتاق این حوض در اطراف چشمه های رنگی تزئین گردید مزین شده بود و در زمان بازسازی با کاشی سنگ مرمر داخل آن با آب شده بود و برای اینکه حالت ای که در آن زمان پرآب بوده ساخته شده ولی به مرور زمان این چشمه خشک و کم کشی این قسمت نیز مرمت گردید تا به دست فراموشی سپرده نمادین چشمه حفظ شود در بازسازی قلعه با اجرای لوله های مشبک با های سرپوشیده ضلع جنوبی همراه با پنجره ای، تراس های مشبک آجری به رنگ فیروزه وجود نرده نشود های کمائی و تزئینی و های منقوش در ایوان، قوس ای، سرستون های دایره های قلعه، ستون های الوان، اورسی شیشه های رنگی، درختان بلند و کهنسال کاج و حوض مستطیل شکل در صحن جلوی قلعه چشم کاربندی بالای آن با کاشی است. اندازه کاملاً زیبایی به قلعه و معماری آن داده

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

نقشه هوایی از قلعه والی ایلام

بازسازی قلعه والی

قلعه والی در زمان جنگ تحمیلی تا حدود ۵۰٪ تخریب شد که در سال ۱۳۶۷ با همکاری سازمان میراث فرهنگی بعد از دو سال وقفه در سال ۱۳۶۹ بازسازی آن به اتمام رسید و در اختیار مدیریت میراث فرهنگی استان ایلام قرار گرفت و در جریان تلاش بی بازسازی سعی بر آن شد که معماری و سبک دیرینه آن حفظ و تغییراتی در آن داده نشود ولی با توجه به این مسئله، تغییراتی

و در اجرای طاق ضربی آنها، حذف یا اضافه کردن دیوار خرپشته ها های قلعه، سقف جزئی از قبیل کارگزاری تیر آهن در سقف ایوان ها و غیره داده شد در اتاق

(تزیینی) های بار بر و غیر بار بر ها از انواع و اقسام قوس در اجرای سقف کلیه اتاقه، از ملات گچ و آجر استفاده شده و در آن قوس سه قسمتی، و قوس سه قسمتی (حلالی) قوس جناقی، قوس نیم دایره :ها عبارتند از اسامی این قوس است. استفاده شده هایی که در آن از این نوع قوس استفاده قوسی پنهان که در فقط جهت نماسازی استفاده شده و بار بر نیست و برای بار بری قسمت ها با اند و اطراف آن ها از نظر اجرایی به سبک قوس رومی اجرا شده کلیه این قوس است استفاده گردید در دیوار جاسازی شده سبک (قوسهایی که به این سبک اندهای ریز رنگی تزیین شده شکستگی در آجره، برجسته نشان داده شده و همراه با کاشی اند از مقاومت بالایی در مقابل فشارهای وارده بر خوردار هستند اجرا شده (رومی

است برای این در اجرای پوشش سقف اتاقه، هدف به وجود آوردن سقفی تقریباً گنبدی شکل و پشت بامی تخت و یکنواخت بوده های ۷۵ سانتیمتری اجرا شد سپس برای اینکه سقف از داخل به شکل گنبدی مانند دیده های جناقی بر روی پایه امر ابتدا قوس های جناقی، نمای داخلی سقف به صورت گنبدی شکل اجرا شد سازی یا طاق چشمه در اطراف قوس شود، با استفاده از سه کنج های آجر و مواد سبک پر کرده و بدین ترتیب سقفی گنبدی شکل و پشت ها را با خورده در قسمت بالای دیوار فاصله بین قوس اند کلیه دیوارهای قلعه بار بر بوده که با طاق نماهایی با ابعاد یکسان و قوسی نیم دایره تزیین شده بامی تخت به وجود آمد

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

ها، داخل حیاط و پشت بام قلعه آجر فرش و ملات گل و آهک بوده که در بازسازی با ملات ماسه و سیمان پوشش کلیه کف اتاق برای جلوگیری از نفوذ رطوبت به داخل قلعه در هنگام بازسازی بدین ترتیب اقدام شد. جایگزین گردید های قبلی که شامل آجر فرش و ملات کاه و گل بود برداشته شد، سپس روی بام قیر اندود شد و بر روی لایه قیر که ابتدا لایه ها یک لایه آسفالت به ضخامت سه سانتیمتر و یک لایه ایزوگام و آسفالت اجرا گردید و برای حفظ شکل پیشین قلعه بر روی آن آجر فرش کشیده شد.

های قلعه والی ایلامنمایی از درب یکی از اتاق

ویژگیهای معماری قلعه والی

اند، قلعه دارای ۲۰ اتاق بزرگ، پنج اتاق کوچک، چهار ایوان و دو تراس های قلعه تبادل داخلی داشته و تودرتو بنا شده اکثر اتاق ضلع شرقی و غربی قلعه کاملاً با هم قرینه بوده و با کف حیاط اختلاف ارتفاعی حدود ۸۰ سانتیمتر. کوچک در ضلع جنوبی است. شود قلعه با سه راه پله با پرخشی ۹۰ درجه به پشت بام متصل می. ها ارتباط دارند و ایوان دارند و با چهار پله سنگی با کف اتاق هایی جهت قرار گرفتن قلعه دو برج نگهبانی به صورت نیم دایره در راس ضلع شمال شرقی و شمال غربی دارد و اطراف آن کنگره در داخل راهروها محللهایی به صورت طاق نما در دیوار احداث گردیده که محل استقرار بانی وجود دارد برای دیده نگهبان ها با کاشی نشین و قسمت ورودی نگهبانی، سقف در راهرو مدخل ورودی ضلع شرقی، همچنین داخل اتاق شاه. است نگهبانان بوده اند در این قلعه شش زیر زمین در سه ضلع شمال، غرب و شرق های زیبایی تزیین شده های رنگی کار بندی و به وسیله گچبری های مشبک آجری و رنگی از داخل حیاط ها به وسیله پنجره ها تا زیر سقف دو متر است و روشنایی آن وجود دارد که ارتفاع آن

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

است همانند کرسی چینی قلعه، عمده مصالح به کار رفته شده در ساختمان قلعه آجر و در مواردی از سنگ بوده. گردد تأمین می‌ها و قوس‌ه، از ملات گچ، و در بازسازی قلعه در سقف دیوارهای حائل در ضلع جنوبی و استفاده از سنگ نما در ازاره داخل حیاط است.ها از گل و آهک و در مواردی از ملات ماسه و سیمان استفاده شده‌ها و زیر آجر فرش در دیواره

ورودی اصلی قلعه در ضلع جنوبی قرار گرفته که با ۱۱ پله ۲۰. قلعه مذکور سه در ورودی در سه ضلع جنوب شرق و غرب دارد. ورودی قلعه به سبک یونانی بنا شده بود. شود سانیتمتری به داخل اتاق نگهبانی و سپس با هشت پله دیگر به کف حیاط مرتبط می‌اند که با راهروهایی سرپوشیده به داخل حیاط قلعه‌ها احداث شده‌دیگر درهای قلعه به صورت خصوصی بوده یا برای تردد مهمان‌ها که در شود این هشتی‌ها از آنجا تأمین می‌ها دو هشتی وجود دارد که نور تعدادی از اتاق‌الیه درب‌شوند، در منتهی مرتبط می‌شکستگی در آجرها و اجرای طاق نماهایی در دیوار، شوندها حوض کوچکی وجود دارد به هشت ضلع تقسیم می‌داخل یکی از آن است.ها داده‌ها زیبایی خاصی به هشتی‌ها و تزئینات آجری بالای آن اجرای انواع قوس بر سر نعل درگاه

های ضلع غربی که به نحو بسیار زیبای اجرا گردیده بر جای‌ها معمول بوده که بقایایی از آن در یکی از اتاق‌آینه کاری در سقف اتاق سنگ ازاره نمای است. نشین به صورت نقوشی از گل و گیاه اجرا گردیده گچبری بر روی دیوارها و سقف اتاق شاه است. مانده‌های اسلیمی مختلف آن، در نمای دیوار بکارهای تراشیده شده مستطیلی شکل است که حالت برجسته نقش بیرونی دیوار از سنگ است. رفته شده

نمایی از حیاط قلعه

معماری قلعه والی ایلام

قلعه والی سه درب ورودی دارد، ورودی اصلی قلعه که به سبک یونانی است در ضلع جنوبی قرار گرفته که پس از ورود از این درب‌های دیگر قلعه خصوصی و برای تردد درب. با ۱۱ پله به داخل اتاق نگهبانی، سپس با هشت پله دیگر به کف حیاط خواهید رسید‌ها دو هشتی قرار گرفته که در انتهای درب. انداند که با راهروهایی سرپوشیده به داخل حیاط قلعه مرتبط‌ها احداث شده‌مهمان‌ای، های مشبک آجری به رنگ فیروزه‌نرده.‌ها حوض کوچکی قرار داردها است و درون یکی از آن‌تأمین کننده نور تعدادی از اتاق

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

های مدور، سرستون‌های قلعه، ستون‌های رنگی در ضلع جنوبی، اورسی‌های مشبک و شیشه‌های سرپوشیده با پنجره‌تراس های این مجموعه کشیده و حوض مستطیلی شکل از جمله جذابیت‌فلک‌های کمانی در کنار درختان سربه‌منقوش ایوان، قوس است.

ها از مصالحی مانند آجر، گچ و سنگ مرمر استفاده شده و سه طرف حیاط را ها و تالارهایی دارد که در ساخت آن این بنا اتاق متر سانتی 180ای زیبا به طول پس از اتمام قلعه غلامرضاخان ابوقداره، والی لرستان، دستور داد تا کتیبه .عمارت دربرگرفته است اکنون در جای این کتیبه در جریان جنگ تحمیلی فرو افتاد و هم .به خط نستعلیق حکاکی و بر درب ورودی شرقی نصب گردد بنای قلعه والی در فضایی کاملا باز احداث شد اما با پیشرفت شهرنشینی اطراف آن را ساختمان .شوددیگری از قلعه نگهداری می اند.های اداری و مسکونی فراگرفته

تالار شاه نشین

ها بزرگتر است و در وسط آن حوض کوچکنشین در ضلع شمالی قلعه قرار دارد؛ این تالار از نظر ابعاد و اندازه از سایر اتاق‌تالار شاه کشی ای که در اطراف این حوض وجود داشت، در طی بازسازی بنا داخل آن لوله‌خورد، به دلیل خشک شدن چشمه‌چشم می‌ی به های رناتراف و داخل تالار با سنگ مرمر تزئین شده و زمان بازسازی نیز با کاشی .انجام شد تا حالت نمادین این چشمه حفظ شود های چشمگیر بر روی دیوارها و سقف با نقوش گل‌بری‌توان به گچ‌های این تالار می‌از زیبایی .گی تزئیناتی بر روی آن صورت گرفت و گیاه اشارداشت

کار رفته در قلعه والی ایلام مصالح و تزئینات به

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

و قوس سه قسمتی در ساختن سقف مورد استفاده قرار (حلالی) دایره ها مانند قوس جناقی، قوس نیم‌ملاط گچ و آجر و انواع قوس برای ایجاد سقفی گنبدی. ها با سبک رومی اجرا شده و مقاومت زیادی در برابر فشار و عوامل طبیعی دارند گرفته است؛ این قوس سازی و یا متری اجرا و سپس با استفاده از سه کنج‌سانتی 75های های جناقی را بر روی پایه‌بامی یکنواخت، قوس‌شکل و پشت صورت گنبدی شکل درآمده است‌های جناقی، نمای داخلی سقف به‌طاق چشمه در اطراف قوس بامی تخت شکل و پشت های آجر و مواد سبک پر شده و در نهایت سقفی گنبدی‌ها با خورده‌در قسمت بالای دیوار فاصله بین قوس بام قلعه آجرفرش، ملاط گل و آهک بوده که در بازسازی ملاط ماسه و ها، داخل حیاط و پشت‌پوشش کف اتاق. شکل گرفته است آجر فرش و ملاط) های قبلی در هنگام بازسازی برای جلوگیری از نفوذ رطوبت به داخل قلعه ابتدا لایه. سیمان جایگزین شده است متر و یک لایه ایزوگام و آسفالت برداشته شده، روی بام قیر اندود شده و بر روی لایه قیر، آسفالت به ضخامت سه سانتی (کاه و گل کار رفته است‌ها یک لایه آجرفرش به‌در انتها برای حفظ شکل پیشین قلعه بر روی آن اجرا شده است

ضلع. اند؛ پنج اتاق کوچک، چهار ایوان و دو تراس کوچک در ضلع جنوبی است‌اتاق بزرگ دارد که بیشترشان تودرتو 20قلعه متر دارند و با چهار پله سنگی با کف سانتی 80شرقی و غربی قلعه کاملاً با هم قرینه بوده و با کف حیاط اختلاف ارتفاعی حدود آنها مرتبط‌ها و ایوان‌اتاق

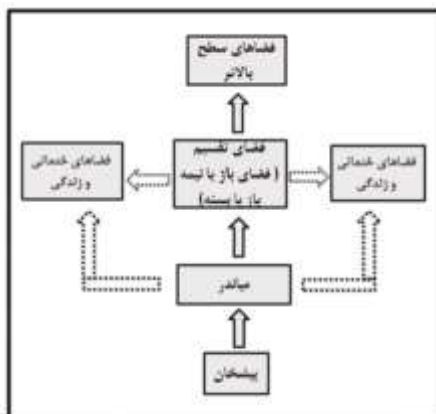
نشین و قسدر راهرو ورودی ضلع شرقی، اتاق شاه. نماهایی در دیوار وجود دارد که محل استقرار نگهبانان بوده است‌در راهروها طاق چشما به‌کاری نیز در سقف برخی از اتاق‌اند و آینه‌های زیبایی تزئین شده‌های رنگی و گچبری‌ها با کاشی‌مت ورودی نگهبانی، سقف های مشبک‌شش زیرزمین در سه ضلع شمال، غرب و شرق وجود دارد که ارتفاع آنها تا زیر سقف دو متر است و پنجره. خوردم می دایره در صورت نیم‌ای دارد و دو برج نگهبانی به نمای جنوبی قلعه، شکلی تقریباً دوزنقه. کنند آجری و رنگی نور آنجا را تامین می بانی تعبیه شده‌هایی جهت قرار گرفتن نگهبان برای دیده‌ها کنگره‌اطراف برج. غربی قرار گرفته است‌شرقی و شمال‌رأس ضلع شمال ای شش متری، از سمت غرب با خیابانی هشت متری، از شرق با ساموقعیت قلعه به نحوی است که از سمت شمال با کوچه. است ختمان اداره کل امور اقتصاد و دارائی ایلام محصور شده و از جنوب به خیابان پاسداران ایلام منتهی میشود.

ورودی قلعه والی

تحلیل الگوی روابط کارکردی فضاها

با توجه به توضیح روابط کارکردی از سطوح مختلف بنا میتوان به مشابهتی میان نوع روابط عملکردی صورت گرفته در هر سطحی پی برد که در تمامی سطوح اصلی و نیز فضاهای موجود در بنا کالبد مدور قابل رویت است . با توجه به تکرار این توزیع کارکردی میتوان الگو را بر آن نهاد و دیاگرام روابط فضایی شکل زیر را برای آن پیشنهاد کرد .

الگوهای سازمان دهی فضایی

محورگرایی: استفاده از محورگرایی در سازمان دهی فضایی یکی از اصول مهم در معماری های جهان باستان از جمله معماری سنتی ایرانی است. این مسئله در قلعه والی نیز از مهمترین روش های سازمان دهی فضایی است که در قالب دو محور اصلی و فرعی و به گونه ای صورت گرفته است که اصلی ترین محور، عناصر بنیادین ایوان ، مهتابی و میانسرا را برعهده دارد ؛ حال آنکه محور فرعی در پایین ترین سطح و عمود بر محور اصلی شکل گرفته است . در تحلیل علل این تغییر محور میتوان دو فرضیه زیر مطرح نمود :

الف) سطح اول برخلاف عملکرد مهم تر مسکونی و سلطنتی دو سطح بالا، دارای کارکرد خدماتی است. چون دستگاه ورودی اصلی بنا، انبارها، برج پله و نیز اتاق نگهبانان را در خود جای می دهد و شاید بتوان این امر را ناشی از تغییر در عملکرد و نمایش آن در ظاهر این سطوح دانست چرا که در طراحی بنا عناصر معماری با اهمیت یاد شده بر روی محور اصلی و با حالت تقارن قرار گرفته اند .

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

ب) عامل محتمل دیگر این تغییر را میتوان در چرخاندن ناظر به هنگام ورود به بنا نمایش و عظمت آن دانست. اگر سطح اول نیز با توجه به محور اصلی بنا طراحی میشد و ورودی نیز به تبع آن در محور مرکزی قرار گرفت ناظر به هنگام ورود بنا را به صورت نما مشاهده میکند.

تحلیل سلسله مراتب تاریکی و روشنایی فضاها

در سطوح اول و دوم به ترتیب فضاهای بسته، باز و بسته صورت میگیرد زیرا در آن گذر از فضای باز، فضای نیمه باز و فضای بسته صورت میگیرد. بدین ترتیب سلسله مراتب تاریکی روشنایی و گذر آرام از فضای باز به بسته تنها در سطح سوم رعایت شده که این امر نشان دهنده اهمیت طراحی فضای سطح سوم است.

استقلال فضایی

با توجه به اینکه فراهم کردن امکان زندگی خصوصی یکی از کارکردهای مورد نظر در این بنا بوده، استقلال فضایی یکی از ملزومات در طراحی بنا می نماید. اولین عامل ایجاد کننده این مورد، پیچش ها و تغییر جهات متوالی است و برای رسیدن به فضاهای متعدد باید طی کرد. عامل دوم تفکیک فضاها است به گونه ای که هر یک دارای شخصیتی مجزا از فضایی دیگر بوده و هر یک دارای تعریف و ویژگی خاص خود است. عامل سوم ایجاد کننده ی این استقلال به کارگیری ویژگی های منحصر به فرد تزییناتی در برخی فضاها است. استفاده از پرداخت و تزیینات گچبری به طور وسیع در ایوان و فضاهای سطح سوم موجب استقلال فضایی فضاهای این سطح نسبت به سایر سطوح شده است. بیشتر استقلال فضایی را میتوان در طبقه دوم و سوم مشاهده نمود که متعلق به زندگی اختصاصی شاه بوده است.

تبیین

با استفاده از تحلیل های صورت گرفته در مورد ساختار فضایی بنا و به کارگیری آنها در مقایسه با ابنیه متقدم تر و متأخر تر از بنای قلعه والی در مرحله تبیین به عنوان گام سوم نقد ساختار گرایانه میتوان میزان تداوم برخی از الگوهای معماری ایرانی را بررسی نمود.

الگوی کلی کارکردی فضاها در قلعه والی به الگوی اصلی خانه های سنتی معماری ایرانی بسیار شباهت دارد در این خانه ها بعد از گذر از پیشخوان وارد هشتی میشویم که نقش میانه در را در الگوی معرفی شده بازی میکند. شکستگی در محور ورودی از ویژگی

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

های در آيگاه های قلعه والی است که این امر در آيگاه های خانه های سنتی نیز دیده میشود مرحله ی بد در خانه ها ورود به میان سراسر است که به عنوان عامل سازمان دهنده فضاهای خدماتی و زندگی را در الگوی قلعه والی و خانه ها در پیرامون خود میگیرد و دسترسی های اصلی و فرعی به آنها را نیز فراهم میکند دسترسی فرعی در خانه ها فضاهای ضلع شرقی و غربی میان سرا هستند که از اهمیت کمتری برخوردارند و دسترسی اصلی به مهمترین بخش مسکونی و آفتاب گیر و بارز تر در خانه هاست بنابراین میتوان شاهد تداوم الگوی مورد نظر حداقل در این مورد در معماری پس از بنای قلعه والی بود و این امر لزوماً به معنای الهام گیری از الگوی بنای نقد شده در خانه ها نیست .

نتیجه گیری

بر اساس مراحل سه گانه نقد در اولین گام از پژوهش به معرفی و توصیف بنا با تاکید بر ساختار فضایی و نیز تکمیل اطلاعات موجود آن بر پایه مشاهدات میدانی پرداخته شد . این کار با استفاده از نگرش معمارانه و نه باستان شناسانه_مانند

توصیفات موجود از اکثر ابنیه تاریخی که توسط باستان شناسان صورت میگیرد_ و به عنوان پایه ای برای شروع تحلیل های معماری انجام گرفت مرحله دوم نقد بنای قلعه والی یعنی تحلیل بر اساس یافتن الگوهای به کار رفته در سازمان دهی پیچیده فضایی آن و نیز تحلیل برخی از ویژگی های معماری چون شفافیت و گشودگی فضایی، استقلال فضایی، تباین فضایی، سلسله مراتب فضایی و بررسی وجوه مختلف به کار رفته از آنها در این بنا صورت گرفته است

در غالب خانه های سنتی می توان دست کم یک حیاط را شناسایی نمود که با .بخش لاینفک خانه های سنتی ایرانی، حیاط است خانه هایی با این نظام فضایی را خانه .مراتبی از ورودی خانه قرار گرفته است و سایر فضاهای خانه را سازماندهی می نماید سلسله ها در هایی منسوخ شده اما از آنجا که این خانه هر چند سالهاست که طراحی و ساخت چنین خانه .های حیاط مرکزی می نامند گیری از منطق اجتماعی های زیادی جهت بهره‌اند، تلاش طول زمانی بسیار طولانی پاسخ مناسبی به نیازهای زندگی ایرانیان بوده ها از سوی پژوهشگران عرصه معماری صورت پذیرفته است، اما همواره به تقلید شکلی منجر شده و در نهایت ط فضاهای این خانه های ایرانی و کار: شناختن نحو فضاهای خانه رسد که به نظر می .راحی صورت گرفته با نیازهای زندگی امروز هماهنگ نبوده است های گذشته و در عین حال انجمد که حاوی ژن های نسل گیری جنوبایی ۱ می های امروزین به شکل ست این منطق در طراحی باشد . مطابق با ظواهر و نیازهای زندگی امروزه می

منابع

- _ (حبیب‌الله محمودیان، ۱۳۸۳، معرفی اجمالی قلعه‌های باستانی استان ایلام، بخش دوم، انتشارات گویش)
- _ صورتجلسه سازمان میراث فرهنگی استان ایلام ۵۹۹۸/۱۲۴/۹۳۲ مورخ ۲۶/۹/۹۳
- _ (ایرج افشار سیستانی، نگاهی به ایلام)
- _ استارک، فریا، سفرنامه الموت، لرستان و ایلام، ترجمه علی محمد ساکی، انتشارات علمی، چاپ سوم، پاییز ۱۳۶۴
- _ افشار سیستانی، ایرج، ایلام، تمدن دیرینه ی آن، انتشارات فروردین، چاپ دوم، تهران ۱۳۷۲
- _ افشار سیستانی، ایرج، نگاهی به ایلام، نشر هنر، چاپ اول، بهار ۱۳۶۶
- _ محب علی مرادی دوازده درس مرمت، وزارت مسکن و شهرسازی، انتشارات علمی و فرهنگی .
- _ مجیدزاده تاریخ و تمدن استان ایلام _ مرکز نشر دانشگاهی ۱۳۷۰
- _ خاکی ، ر ضا، ۱۳۹۰، بانک اطلاعات استان ایلام، ایلام
- _ سایت شهرداری ایلام ، شهرداری ایلام ، ۱۳۹۳
- _ سایت میراث فرهنگی ایلام ، ۱۳۹۳
- _ سایت امار کشور، ۱۳۹۳
- _ نوری نژاد، حامد، از معماری تا مرمت معماری، آشنایی با مرمت ابنیه، انتشارات زاگرس، چاپ اول ۱۳۹۳
- _ نعمتی، نورالدین، جغرافیای تاریخی منطقه ایلام از آغاز تا پایان سلسه ی پهلوی بهار ۱۳۹۵
- _ کرزن، جرج، ایلام و قضیه ی ایلام ۱۳۹۵
- _ فلامکی ، محمد منصور، حریم گذاری بر ثروت های فرهنگی ایران، نشر فضا، چاپ نخست .
- _ فلامکی ، محمد منصور، شکل گیری معماری در تجارب ایران و غرب ، نشر فضا ، چاپ دوم ، ۱۳۸۵
- _ فصل نامه پژوهشی فرهنگ ایلام، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان ایلام ، شماره هفتم و هشتم ، پاییز و زمستان ۱۳۸۰
- _ قاسمی ، یارمحمد، توریسم و بازآفرینی فرهنگی ، مجموعه مقالات سمینار استان شناسی ایلام و جاذبه های توریستی آن